

Jongeren­theologie in de voetsporen van kindert­heologie?

Deze bijdrage onderzoekt of en hoe jongeren­theologie zich van kindert­heologie onderscheidt. Nadat de parallellen zijn beschreven wordt dieper ingegaan op de verschillen, waarna besloten wordt met enkele toekomstperspectieven.

Substantieel gaat het in jongeren­theologie om dezelfde theologische en godsdienstpedagogische uitdaging als in de kindert­heologie: jonge mensen als subject van religieus leren te beschouwen en te waarderen. Gradueel zijn er verschillen: jongeren denken en handelen ontwikkelingspsychologisch gezien anders dan kinderen. Het is dit spanningsveld ‘substantieel-gradueel’ dat de eigenheid van het discours in de Duitse godsdienstpedagogiek uitmaakt.

Elk kind, elke jongere, elke volwassene, elke senior heeft het recht om zelfstandig te theologiseren en zijn of haar levensbeschouwelijke positie theologisch uit te diepen, te verwoorden en te verantwoorden. Daarvoor zijn geëigende leerwegen nodig en die moeten dringend feitelijk verkend worden. Tot hertoe is het discours

(met name in Duitsland) nog te veel theoretisch.

Dit artikel is op basis van eigen didactische ervaring met jongeren­theologie in de middelbare school in Vlaanderen ontstaan (Raes 2013). Zo kan de godsdienstpedagogische praxis in gesprek treden met de theorie, zodat de theorie meer praktisch wordt en de praxis beter theoretisch gefundeerd blijkt.

Gezamenlijk vertrekpunt

De nieuwste twijg aan de kindert­theologische boom in Duitsland: sinds 2011 vinden er jaarlijks conferenties van het nieuw opgerichte *Netzwerk Jugendtheologie* plaats. Er waren achtereenvolgens samenkomsten in Loccum over ‘Grundlagen’ in 2011; in Wenen over ‘Schöpfung’ in 2012; in Ludwigsburg over ‘Anthropologie’ in 2013; in Zürich over ‘Kirche und Gemeinschaft’ in 2014; en in Dortmund over

< *‘Tiergarten’, Berlijn, 4 juli 1999, Rineke Dijkstra*

‘Religiöse Diversität’ in 2015. Sinds 2012 wordt een eigen *Jahrbuch für Jugendtheologie* uitgegeven (door Calwer Verlag in Stuttgart), parallel aan het *Jahrbuch für Kindertheologie*.

Historisch gezien is de interesse voor de centrale positionering van de *educandus* (het kind, de jongere of jongvolwassene) in de geloofscommunicatie terug te voeren tot de beweging ‘vom Kinde aus’; men denke aan de *Reformpädagogik* in Duitsland, maar evengoed aan de fenomenologische benadering van Martinus J. Langeveld in Nederland (Kuindersma 2012).

Sinds het laatste decennium echter wordt er systematisch onderzoek verricht naar de ontwikkeling van theologische ziens- en denkwijzen van kinderen (bijvoorbeeld Ter Avest 2003; Kuindersma & Valstar 2008; Dillen & Pollefeyt 2010). Volgens de godsdienstpedagogen Mendl en Schweitzer moeten we kindertheologie dan ook niet opvatten als een soort ‘minitheologie’ naar de maat van kinderen, maar als een volwaardige theologie die bij henzelf opkomt en om articulatie vraagt (Mendl & Schweitzer 2001, 88).

Bij minitheologie worden namelijk vooraf vastgelegde theologische visies door de opvoeder op de *educandus* overgedragen. Met andere woorden, de wijsheden van volwassenen worden op kinderniveau inzichtelijk gemaakt. Kindertheologie daarentegen staat open voor de persoonlijke voorkennis, opvattingen en vragen van kinderen zelf. Praktijkervaringen tonen immers aan dat kinderen over God, Jezus, Bijbel, ethiek, kerk en nog veel meer onderwerpen kunnen reflecteren en ook weloverwogen uitspraken kunnen doen (Valstar 2010). Schweitzer pleit er daarom voor dat de vragen

van kinderen door hun opvoeders thuis en op school worden herkend en erkend. Kindertheologen waarderen de ziens- en zijnswijzen, opvattingen, ervaringen en vragen die kinderen aanbrengen. Zij zijn er niet op uit om hen te corrigeren, maar kiezen voor theologische gesprekken die kinderen in staat stellen om hun gedachten verder te ontwikkelen in een uitdagende leeromgeving.

Dat kindertheologie in het godsdienstpedagogisch domein een actuele vernieuwing is, wordt in een reeks van publicaties aangetoond. Maar waarom blijven soortgelijke initiatieven op het niveau van jongeren toch meer op de achtergrond? Zijn jongeren dan niet in staat om, net als kinderen, eigen theologische voorstellingen en opvattingen te ontwikkelen? Denken jongeren dan niet na over de religieuze voorstellingen, rituelen of praktijken die ze bij anderen of bij zichzelf waarnemen? Schlag en Schweitzer beweren: ‘Ook jongeren moeten als theologen waargenomen, erkend en geëerd worden’ (2011, 181). Ook zij hebben ‘niet alleen recht op een eigen religieus leven, maar ook op een religieus verstaan daarvan’ (Roebben 2007, 172).

De ontwikkelingspsychologie is in de laatste jaren de verschillen tussen kinderen en jongeren steeds verder gaan expliciteren (Büttner & Dieterich 2013). Jongeren (van preadolescentie tot jongvolwassenheid, in onze optiek van 16 tot 25 jaar) onderscheiden zich structureel van kinderen (in de lagereschoolleeftijd en de eerste jaren van het voortgezet onderwijs, tussen 6 en 15 jaar): op cognitief, emotioneel en handelingsvlak is er sprake van een structureel-genetische (of zoals hierboven genoemd: graduele) ont-

wikkeling – kinderen denken, voelen en handelen anders dan jongeren. Dit is met name op het vlak van morele en religieuze ontwikkeling duidelijk zichtbaar. Terwijl kinderen zich laten leiden door stemmen van elders (heteronomie), wanneer het gaat over de spanning goed-kwaad of de vraag naar God, is er bij jongeren sprake van een ontluikende en zich ontwikkelende morele en religieuze autonomie, op weg naar een eigen moreel of religieus oordeel. Maar ook bij jongeren blijft conventionaliteit (wat zeggen de conventies die door anderen aangedragen worden, hoe vinden anderen dat ik ‘behoor’ te denken, voelen en handelen?) een sterke impact hebben op de ontwikkeling van de eigen positie (ibidem, 68-88). Sommige analyses wijzen in dit verband op een sterke impact van sociale en culturele omgevingsfactoren op de psychologische ontwikkeling van opgroeiende mensen (ibidem, 89-102).

Overeenkomsten

Dit alles in acht nemend beginnen we met een aantal belangrijke overeenkomsten op te merken tussen kinder- en jongerentheologie.

Ten eerste is er sprake van een gemeenschappelijk motief: zowel kinder- als jongerentheologie wordt gekenmerkt door een subject-oriëntatie die uitgaat van een diepgaand geloof in de potentiële theologische reflectie van elk kind en elke jongere. Op dit punt situeert zich dan ook de uniciteit van de kinder- en jongerentheologische aanzet, als een godsdienstpedagogisch perspectief dat zich fundamenteel richt op de subjectieve theologische constructies van kinderen en jongeren (Schweitzer & Bucher 2012, 35). Jongerentheologie en kindertheologie bie-

den allebei een complex pedagogisch concept, dat het subject-zijn van kinderen en jongeren, hun uitdrukkringskracht en perspectieven ernstig neemt en hun de ruimte biedt om die te articuleren, te ontwikkelen en theologisch taalvaardig te worden (2012, 117).

Het pleidooi om kinderen en jongeren als subjecten waar te nemen is, ten tweede, fundamenteel verbonden met de oproep om hen als theologen waar te nemen. Het essentiële identiteitskenmerk van kinder- en jongerentheologie is immers dat er geen substantieel onderscheid, maar enkel een gradueel onderscheid inzake theologiebeoefening bestaat tussen kinderen, jongeren en volwassenen. Het onderscheid tussen jonge mensen en volwassenen is van dezelfde orde als het onderscheid tussen gewone gelovigen en professionele theologen: gradueel en niet substantieel (Roebben 2013, 132-133). Ze stellen dezelfde (substantiële) vragen, alleen de complexiteit van antwoorden is (gradueel) verschillend. Vandaar dat deze vorm van ‘theologie’ ook als radicaal democratisch gezien wordt: ieder heeft het recht aan theologie te doen, theologie is geen privilege van academici of kerkelijke theologen.

Ten derde is het zo dat beide doelgroepen een gemeenschappelijk doel voor ogen hebben: kinderen en jongeren worden aangemoedigd om op hun eigen wijze theologisch na te denken en hun theologie tot uitdrukking te brengen. Het gaat erom dat kinderen en jongeren de kans krijgen om religieuze vragen met behulp van theologische reflectie op te helderen, zowel op een individueel als op een gemeenschappelijk niveau. Niet alleen helpen kinderen en jongeren zichzelf als het ware daarmee verder om anders ►

en nieuw mondig te worden, maar dagen ze ook de (volwassen) geloofsgemeenschap met hun denkbeelden en handelwijzen uit om anders en nieuw mondig te worden!

Oog voor de eigenheid

Ondanks de aanzetten van Anton Bucher, Petra Freudenberger-Lötz, Veit-Jakobus Dieterich, Katharina Kammerer, Friedhelm Kraft, Bert Roebben, Friedrich Schweitzer, Thomas Schlag en vele andere theologen en pedagogen, staan de jongerentheologische pedagogiek en didactiek nog ‘in de kinderschoenen’.

Puberale twijfel

Zoals aangegeven heeft kindertheologie zich als eerste ontwikkeld en krijgt het (voorlopig nog) meer aandacht in het hedendaagse godsdienstpédagogische discours. Dit is in zekere zin te verklaren op basis van de potentiële nawerking van het pessimistische beeld ten aanzien van jongeren, een idee dat de pedagogiek gedurende lange tijd gedomineerd heeft. De kinderlijke nieuwsgierigheid, naïviteit, onbevangenheid en de bredere componenten van het romantische kinderbeeld, leken vaak meer ‘theologiegeschikt’ te zijn dan de puberale twijfel. De waardering voor de theologische reflectievaardigheid van jongeren is er zeker niet altijd geweest, integendeel: jonge mensen zijn in het verleden lange tijd benaderd geweest als onbezonnen en onervaren, als vreemde wezens die over onzin nadenken (Schweitzer & Bucher 2012, 102-103).

Kritisch

Een tweede bron van verschil is gelegen, zoals reeds blijkt uit de naamgeving, in het eigene van de betreffende doelgroep. Kinderen zijn of lijken doorgaans spontaan, open, nieuwsgierig en zijn vaak bereid om hun gedachten de vrije loop te laten. Kinderen zeggen meestal wat ze denken en verrassen ons op die manier geregeld met creatieve ideeën en levendige beelden. Jongeren daarentegen denken abstracter, stellen zich afwachtender op, zijn kritischer ingesteld ten opzichte van de wereld en raken gemakkelijker geïrriteerd door lege woorden die de kern van hun vraag niet raken (Schlag & Schweitzer 2011, 30).

Aanzetten

In lijn met dit inzicht kunnen we ten derde verwijzen naar de mogelijke aanzetten voor een kinder- of jongerentheologisch gesprek. We kunnen achtereenvolgens onderscheiden:

1. de aanzet vanuit de verwondering en verbeelding van de jongere;
2. de aanzet vanuit de godsdienstles of andere interreligieuze contexten;
3. de aanzet vanuit de leerkracht.

Een eerste katalysator van een jongerentheologisch gesprek zijn immers vragen die kinderen of jongeren vanuit verwondering, verbeelding of persoonlijke ervaring stellen: ‘Hoe kan God bestaan als er zoveel lijden is in de wereld?’ ‘Steunt God je altijd als je Hem nodig hebt?’ ‘Kunnen we God ervaren?’

Een tweede aanzet zijn de vragen die tijdens de godsdienstlessen en andere interreligieuze contexten opkomen naar aanleiding van een bijbelverhaal, een lied, een gedicht, een film, een getuigenis, een excursie, een begrip, een cartoon, een afbeelding, een symbool, een viering.

Ten slotte zijn er de vragen die door de leerkracht in de leerprocessen worden ingebracht: 'Wat is liefde? Geluk, vrede, vriendschap? Wat is geloven?' 'Wanneer is iemand wijs, wanneer vrij?'

Het is vooral interessant om in te gaan op de eerste aanzet, omdat dit een verschil tussen kinder- en jongerentheologie blootlegt. Menig begeleider zal immers opmerken dat kinderen over de capaciteit beschikken om zich spontaan te verwonderen over de dingen om hen heen, iets wat naarmate we ouder worden meestal afneemt. De filosoof Karl Jaspers stelt dat de verwondering over de wereld en haar prachtige wonderen, en ook de verwondering over de eindigheid en het lijden een vertrekpunt vormen voor het filosoferen met kinderen. Deze verwondering triggert immers het socratisch gesprek en de daarbij horende vraagcultuur die zo eigen is aan het filosoferen met kinderen. Zowel de filosofische als de theologische begeleider maakt immers plaats voor de denkwijzen van de kinderen en heeft een grote aandacht voor spontane vragen, ideeën, intuïties en antwoorden. De kinderen die aan zulke gesprekken deelnemen, vormen een onderzoeksgroep waarin er geen groot gelijk bestaat en elke inbreng belangrijk is, want die kan een bijdrage leveren aan een nieuwe, verrijkende kijk of een eigen levensbeschouwelijke identiteit in dialoog met de kostbare parel van de geloofstraditie.

De realiteit wijst uit dat de verwondering als vertrekpunt van jongerentheologie een andere vorm aanneemt. De jongerentheologisch begeleider zal immers merken dat jongeren, in tegenstelling tot kinderen, meestal niet uit eigen beweging existentiële vragen onder woorden brengen en dat vaak ook niet kunnen (of willen), als de begeleider hen daartoe uitnodigt. Dit doet vermoeden dat het moeilijker is voor adolescenten dan voor kinderen om te theologiseren en te filosoferen vanuit een aanwezige verwondering over de wereld om hen heen. De praktijk wijst vaak uit dat het theologische en filosofische denken, verwonderen en vragen stellen van jongeren vaak getriggerd moet worden op basis van betekenisvol materiaal en vragen. Uiteraard kan jongerentheologie ook vertrekken vanuit verwondering, al zal die verwondering onzes inziens eerder de vorm aannemen van een kritische bevraging die opkomt tijdens het leerproces.

Eigen didactiek

Zo toont jongerentheologie zich ten vierde als een eigen didactiek die passend moet inspelen op de grote vragen en bedenkingen die jongeren hebben in de relatie tussen geloof en leven. Al kan een jongerentheologisch gespreksbegeleider merken dat de verwondering van adolescenten vaak ook de vorm aanneemt van individuele waarheden die onvoldoende doordacht zijn. Ter illustratie uit de eigen lespraktijk:

'Het is toch bewezen dat God niet bestaat?!'

'Mensen die geloven zijn te zeker van hun stuk en daardoor zijn er oorlogen.'

‘De wetenschap heeft bewezen dat geloof een verzinsel is van de mens dat vandaag nutteloos is geworden.’

De uitdaging is daarbij om deze waarheden te hertalen naar kritische grote vragen en om met jongeren daaromtrent onderzoeksgewijs theologisch en filosofisch te reflecteren. Doordat er wordt geluisterd naar hun vragen en bedenkingen, die inhoudelijk worden verdiept, kan jongerentheologie bouwen aan openheid voor de reflectie en communicatie over geloof en leven.

‘Profetische kracht’

Ten vijfde moeten vooral de cognitief-ontwikkelingspsychologische verschillen tussen de twee doelgroepen genoemd worden, in aansluiting op onze opmerking aan het begin van deze bijdrage over structureel-genetische verschillen. Jongeren weten doorgaans meer, kunnen beter abstraheren en hypothetisch denken en hebben reeds meer vaardigheden en levenservaringen opgedaan. Tijdens een theologisch gesprek kunnen jongeren de eigen opvattingen bijgevolg sterker onderbouwen of beargumenteren. Jongeren kunnen aan de hand van hun hypothetisch denkvermogen de realiteit met het plausibele en wenselijke confronteren en bovendien snel discrepanties tussen beide op het spoor komen. Jongeren beschikken eigenlijk over een ‘profetische kracht’ (Schlag & Schweitzer 2011, 30). Door de groei en ontwikkeling van hun hypothetisch-deductief denken slagen ze er immers vaak in hun omgeving kritisch te bevragen en te

< ‘Sean’, Ryan McGinley

stimuleren tot reflectie en verandering. Dat impliceert dat de begeleider van jongeren communicatief en vakinhoudelijk over de nodige kwaliteiten dient te beschikken.

Werk aan de winkel

Er is nog heel wat werk aan de winkel, zowel didactisch als systematisch, zowel wat het leerproces van jongeren betreft als de theologische interpretatie ervan. Wat dit laatste betreft zijn zelfs de godsdienstpedenagogogen het onder elkaar niet eens over de vraag hoe waardevol het discours van de jongerentheologie voor de theologie als geheel kan zijn. Ook rijzen er vele vragen over de normativiteit van de klassieke theologie ten aanzien van de democratische vrije ruimte die de jongerentheologie met haar scherpe en onconventionele inzichten opent.

Wat de didactiek betreft, zijn wij ervan overtuigd dat hier ondertussen ongeziene groeikansen voor het vak godsdienst/levensbeschouwing verscholen liggen. Jongerentheologie zoekt per slot van rekening naar ‘manieren van doen’ (Gijs Dingemans) om de geloofscommunicatie zo te bevorderen, dat bruggen gebouwd kunnen worden tussen de wereld van jongeren en de wereld van de (christelijke) traditie. ‘Op die manier hoopt zij dat de traditie kan fungeren als een bron voor jongeren bij hun opdracht om uit het aanbod van religieuze zinduidingen een “syncretische” selectie te maken van wat God voor hen zou kunnen betekenen’ (Schlag & Schweitzer 2011, 16).

Vanuit de eigen lespraktijk durf ik (= SR) te beweren dat de jongerentheologie in staat is om de openheid van jongeren inzake levensbeschouwelijke sensibiliteit te vergroten. Ik merk ➤

dat leerlingen groeien in het gevoel dat hun levensbeschouwelijke kijk op leven en geloof aanvaard wordt en niet wordt gezien als een aanzet om, aan de hand van een onderwijs-leergesprek, tot vooraf bepaalde inzichten of kennis te komen. Bij jongerentheologie worden de eigen ideeën in het centrum van de levensbeschouwelijke communicatie geplaatst, waardoor leerlingen van het gevoel ontdaan worden dat de (slimme) godsdienstleerkracht hen van iets wil overtuigen (vaak zonder zich er zelf bewust van te zijn).

Door deze houding van de jongerentheologisch begeleider als godsdienstleerkracht te incorporeren, merk ik (= SR) in mijn eigen lespraktijk een groei van openheid ten aanzien van levensbeschouwelijke reflectie. Waar in het begin van het schooljaar leerlingen verkondigen dat ‘zij toch allemaal niet gelovig zijn, dus dat ik geen moeite moet doen’, zitten we na verloop van tijd op een niveau van bereidheid tot reflectie over de eigen levensbeschouwelijke kijk, die bovendien helemaal niet zo atheïstisch is als jonge mensen zelf denken. In die zin bevestigt mijn lespraktijk de ideeën van Johan Valstar die stelt dat de toe-eigening van de jongerentheologische didactiek fasegewijs verloopt (Valstar & Kuindersma 2008, 243). Het blijkt dus vooral een leerproces voor de leraar zelf te zijn. In zijn of haar hoofd moet een andere *mindset* ontstaan.

Besluit

Kinderen stellen spontane vragen. Het leven verwondert hen. Een kindertheologische pe-

dagogiek helpt hen om zich te oefenen in het spel van vraag en antwoord. Zo ontwikkelen ze een levensbeschouwelijke sensibiliteit. Jongeren stellen veel minder vragen of houden ze liever voor zichzelf. Ze worstelen zelf met vragen en wachten heimelijk tot iemand hen heeft ‘gezien’ in hun levensbeschouwelijke zoektocht, tot iemand een spectrum van geloofwaardige antwoordperspectieven opent dat ‘te denken geeft’. In beide gevallen wordt het subject van de *educandus* geëerbiedigd en aangemoedigd om na te denken over het eigen levensbeschouwelijke of religieuze denken. Het discours van jongeren ten aanzien van geloof, dat uit dit kritisch denken ontstaat, is niet altijd even prettig om aan te horen. In die zin kunnen we besluitend stellen dat de jongerentheologie de verdoken romantiek van de kindertheologie ontkracht en ons, onderwijsgeevenden, weer met beide benen

Jongerentheologie zet onderwijsgeevenden weer met beide benen op de ‘heilige grond’ van en voor jonge mensen vandaag

op de grond zet – op de ‘heilige grond’ weliswaar van en voor jonge mensen vandaag.

Deze bijdrage was voor ons als auteurs een oefening in praktische theologie: de praxis als ‘productieve irritatie’, die de theorie ‘te denken geeft’ en haar uitnodigt kritisch verder te denken. Ook de academische theologie staat naar ons oordeel voor de dringende opgave beter te luisteren naar het eigen (soms gebrekkig, soms uitdagend) theologiseren van mensen, jong en oud, en daarvan te leren. Het theologieconcept (‘theologie als werk-woord’) dat daaruit emergeert, moet verder onderzocht worden, maar dat is werk voor een volgende bijdrage!

Literatuur

- Avest, I. ter (2003). *Kinderen en God verteld in verhalen*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Büttner, G. & Dieterich, V.-J. (2013). *Entwicklungspsychologie in der Religionspädagogik*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.
- Dillen, A. & Pollefeyt, D. (red.) (2010). *Children's Voices. Children's Perspectives in Ethics, Theology and Religious Education*. Leuven: Peeters.
- Kuindersma, H. (2012). *Pedagoog Martinus J. Langeveld en theologisch gesprekken met kinderen*. www.verwonderenenontdekken.nl (maart-april 2012).
- Kuindersma, H. & Valstar, J. (red.) (2008). *Verwonderen en ontdekken. Vakdidactiek godsdienst primair onderwijs*. Amersfoort: NZV-Uitgevers.
- Mendl, H. & Schweitzer, F. (2001). Elementarisierung, keine Mini-Theologie! In: *Katechetische Blätter* 126, 85-89.
- Raes, S. (2013). *Theologie in de handen van jongeren?! Een didactische en praktisch-methodische fundering en uitbouw van jongerentheologie*. MA-Thesis Faculteit Theologie en Religiewetenschappen, KU Leuven.
- Roebben, B. (2007). *Godsdienstpedagogiek van de hoop. Grondlijnen voor religieuze vorming*. Leuven: Acco.
- Roebben, B. (2013). *Seeking Sense in the City. European Perspectives on Religious Education*. Münster: Lit-Verlag (second enlarged edition).
- Schlag, T. & Schweitzer, F. (2011). *Brauchen Jugendliche Theologie? Jugendtheologie als Herausforderung und didaktische Perspektive*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlagsgesellschaft.
- Schweitzer, F. & Bucher, A. (red.) e.a. (2012). *Jugendtheologie. Grundlagen – Beispiele – kritische Diskussion*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlagsgesellschaft.
- Valstar, J. (2010). *Kindertheologische oriëntatie*. www.verwonderenenontdekken.nl (november).

Sofie Raes is leraar godsdienst aan het Virgo Sapiens
Instituut Londerzeel.
raes_sofie@hotmail.com

Bert Roebben is hoogleraar godsdienstpedagogiek en
-didactiek aan de Technische Universiteit Dortmund.
hubertus.roebben@tu-dortmund.de